

С.Я. Лихова,

доктор юридичних наук,

доцент

О.С. Островський,

заступник начальника управління

податкової міліції ДПС у Київській області

ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ НАЛЕЖНОСТІ АБО СТАВЛЕННЯ ДО РЕЛІГІЇ (ПРОБЛЕМИ ВІДМЕЖУВАННЯ ВІД ХУЛІГАНСТВА ТА ІНШИХ ЗЛОЧИНІВ)

Розглядаються соціальні, політичні та правові проблеми кваліфікації порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії. Аналізується законодавство РФ та проблемні питання відмежування хуліганства, тероризму, екстремізму та злочинів, юридичний склад якого передбачений в диспозиції ст. 161 КК України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, рівноправність громадян, хуліганство, ксенофобія.

Не дивлячись на численні зміни та доповнення, які були внесені протягом останніх десяти років у кримінальне законодавство, слідчі, прокурори, судді не завжди мають можливість для адекватного реагування на суспільно-небезпечні діяння, які відбуваються у суспільстві. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, ставлення до релігії дає підстави для аналізу кваліфікації цього діяння не лише за ст. 161 КК України, а і за іншими статтями, наприклад, як злочини терористичного спрямування, хуліганство. В окремих випадках мова може йти, навіть, про прояви екстремізму. І хоча в КК України статті про екстремізм немає, це явище сприймається працівниками правоохоронних органів як реально існуючий феномен. Так, в Методичних рекомендаціях з організації прокурорського нагляду за виконанням законодавства, спрямованого на подолання проявів расової і національної нетерпимості, ксенофобії, розроблених відділом захисту майнових, інших особистих прав і свобод громадян і інтересів держави Прокуратури Харківської області, прямо вказано, що ксенофобію прийнято пов'язувати із діяльністю не толерантних або екстремістських організацій, або груп, діяльність яких викликає резонанс в засобах масової інформації та обурення у суспільстві.

І хоча в Україні сьогодні не передбачено окремих складів злочину "екстремізм", все ж цілу низку складів злочинів можна і слід вважати злочинами із ознаками екстремізму – це злочини,

відповідальність за які передбачена ст.ст. 109, 110, 115, 121, 122, 126, 127, 128, 157-159, 161, 260, 360 КК України та низка інших злочинів, якщо вони здійснюються на ґрунті расової, релігійної чи національної ворожнечі. Ст. 67 КК України передбачає така обтяжуюча покарання обставина як вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі чи розбрату.

Іноді тяжко провести межу між тероризмом, екстремізмом, хуліганством та злочином, склад якого передбачений в диспозиції ст. 161 КК України.

Що стосується тероризму та екстремізму, то вони мають одну мету – злочинний вплив на населення країни, підтримка стану постійної ворожнечі, висування політичних вимог, спричинення або загроза спричинення шкоди особі, майну, інтересам держави і суспільства. На нашу думку, криміналізація екстремізму в Україні сьогодні є актуальною та своєчасною. Але при цьому не варто повторювати помилки російського законодавства. За організацію екстремістського співтовариства (ст. 282 -1 КК РФ) і за організацію діяльності екстремістської організації (ст. 282-2 КК РФ) передбачене покарання у вигляді позбавлення свободи на строки, які в основному не перевищують 2-4 років, а максимальне покарання – 6 років позбавлення волі. Публічні заклики до здійснення екстремістської діяльності (ст.280 КК РФ) караються позбавлення волі максимально на 5 років. При цьому не-

обхідно враховувати, що, по-перше, за ці злочини передбачена ціла низка альтернативних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, а, по-друге, вразливими стали санкції у вигляді позбавлення волі в зв'язку із тим, що Федеральним законом РФ № 26-ФЗ від 7 березня 2011 року із санкції всіх статей КК РФ була видалена нижча межа покарань (це торкнулося всіх категорій злочинів) [1, с.113]. Вивченням вироків за злочини, складі яких передбачені в диспозиціях ст.ст. 280, 280-1, 280-2 КК РФ з'ясовано, що на момент розгляду справ у судах, спливають строки притягнення до кримінальної відповідальності. В зв'язку із цим, правоохоронні органи РФ надають перевагу порушенню кримінальних справ не за екстремізм, а за хуліганство, що дає можливість притягти до кримінальної відповідальності винних у вчиненнях злочинів [2, с.90-91].

Злочин, склад якого передбачений в диспозиції ст. 161 КК України "Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії", безумовно, слід відрізняти від екстремістських та терористичних проявів. В першу чергу слід враховувати, що цей злочин не носить такого масштабного характеру і стосується, як правило, окремих громадян або невеликих груп громадян. І, що, очевидно, ступінь насильства в цьому не такий високий як у екстремістських проявах, хоча в ч.2 та ч.3 ст.161 КК України передбачені такі обтяжуючі обставини як вчинення насильницьких дій та спричинення загибелі людей та інші тяжкі наслідки. Тому, на нашу думку, це діяння можна розглядати як один із проявів ксенофобії та екстремізму, що ще раз свідчить на користь пропозиції криміналізувати екстремістські прояви.

Що стосується відмежування даного складу злочину (ст. 161 КК України) від хуліганства, то на практиці в Україні виникають такі ж проблеми, які і у практичних працівників в РФ. Сьогодні, коли в КК України відсутній склад злочину екстремізм, всі його прояви за відсутності ознак тероризму кваліфікують як хуліганство. Подібне відбувається і при вчиненні порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії.

Взагалі слід відмітити, що стаття про хуліганство дуже часто застосовується на практиці, навіть якщо підстави для такої кваліфікації но-

сять дещо неоднозначний і сумнівний характер. В Каховці суддя обстріляв квартиру своєї рідної сестри із-за спадщини; напередодні відвідування Віктором Януковича Кіровограда біля обласної прокуратури були вчиненні вибухи; у Запоріжжі встановлений пам'ятник Сталіну; у Києві у Парку Слави група молодих людей готує їжу на "Вічному Вогні". Всі ці різні за цілями, мотивами, наслідками, суспільно-небезпечні діяння кваліфікуються як хуліганство [3, с.326].

За даними ГСУ МВС України у 2011 році в провадженні органів прокуратури перебували кримінальні справи за вчинення 4 злочинів, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 161 КК України "Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань", з яких 3 злочини перебувають в провадженні органів прокуратури АР Крим, та 1 – Тернопільської області. За всіма злочинами кримінальні справи направлено до суду. До кримінальної відповідальності за вчинення вказаних злочинів притягнуто 3 особи (громадяни України).

За аналогічний період 2010 року в провадженні органів прокуратури перебували кримінальні справи за 5-ма злочинами, відповідальність за які передбачена ст. 161 КК України, а саме: органів прокуратури Луганської області – 3, Запорізької і Херсонської областей по одному. Вказані справи направлено до суду з обвинувальними висновками. До кримінальної відповідальності за вчинення цих злочинів притягнуто 4 особи (громадяни України).

В той же час слід відмітити, що міжнародна громадськість занепокоєна нападами на іноземних громадян, які перебувають на території України.

Проте, не дивлячись на конкретні дані, департамент інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України повідомив, що протягом 2010 року в провадженні слідчих підрозділів Головних управлінь – Управлінь МВС України в областях кримінальні справи про злочини, учинені на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі та ненависті не перебували.

На перший погляд здається, що діяння, склад якого непередбачений в диспозиції ст. 161 КК України, практично, якщо порівнювати із іншими категоріями злочинів (вбивствами, тілесними ушкодженнями, зґвалтуваннями) не вчинюють-

ся. Але реально це не так. Справа в тому, що у більшості насильницьких нападів на іноземців працівники правоохоронних органів не встановлюють мотиви і порушують справи за іншими, більш "зрозумілими" і "звичними" їм статтями.

Наприклад, у листопаді 2011 року до Головного слідчого управління МВС України надійшло звернення Регіонального Представника Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) Ольдріхта Андриесса та Голови Представництва Міжнародної організації з еміграції (МОМ) Манфреда Профці щодо інциденту, який мав місце 1 листопада 2011 року в м. Луганську, у результаті якого від хуліганських дій групи осіб постраждали студенти-іноземці Луганського національного університету імені Т. Шевченка. Групи українських молодиків одягнених у маски із застосуванням бейсбольних біт пошкодили скляні вітрини та торговельне обладнання кіоску "Шарма Фастфуд Стамбул", після чого направилися до гуртожитку Луганського університету, де заподіяли тілесні ушкодження громадянину Індії Бехара М.В., громадянам Азербайджанської Республіки Керму О.З. і Дадшову І.Е., а також громадянину Туркменістану Атсєву Г.Д.

Всім підозрюваним у цьому злочині, а їх було близько семи осіб (окремі із них оголошені в розшук) було пред'явлене обвинувачення у хуліганстві. Постає питання, чому саме у хуліганстві, а не у приниженні людської гідності, у розпалюванні расової ворожнечі, адже всі постраждали були іноземцями.

Головним слідчим управлінням МВС України у травні 2005 року розглянуто лист Міністерства закордонних справ України за зверненням Посольства Федеративної Республіки Нігерія в Україні щодо вчинення злочинних діянь відносно громадян Нігерії на території України.

2 квітня 2011 року двоє громадян України, знаходячись у вагоні електротягу, який рухався на перегоні між станціями "Хрещатик" та "Арсенальна" нанесли ударами руками і ногами Ібноквме Віктору Чуквуні в область голови та тулубу. І знову-ж таки злочинцям пред'явлені обвинувачення у вчиненні хуліганства (ч. 2 ст. 296 КК України). І це не поодинокі випадки нападів на іноземних громадян. 22 січня 2011 року близько 20 години по вул. Вербицького, 4 в м. Києві невстановлені особи нанесли тілесні ушкодження громадянам Нігерії Анберу Ч.Т. та

Нзекує С.Д. І знову українські правоохоронці побачили в цих діях традиційне і звичне хуліганство.

26 березня 2011 року у м. Дніпропетровську біля буд. 2 по вул. Жовтневій були нанесені тілесні ушкодження у вигляді колото-ріжучого поразення лівої лопаточної області, різаної рани правого плечового суглобу, різаного поранення правої ягодичної області громадянину Нігерії Орестуї Чіка, студенту 2-го курсу Дніпропетровської державної медичної академії. До нього підійшли двоє незнайомих чоловіків, почали його ображати і нанесли тілесні ушкодження. Навряд чи такі тілесні ушкодження можна вважати легкими, але справа навіть не була порушена, що викликає певний подив діями правоохоронців. Невже іноземці не користуються в Україні такими ж правами, як і громадяни нашої країни?

В окремих випадках іноземці бажають, і це їм вдається, уникати конфліктів з українцями. У зверненні Посольства Федеративної Республіки Нігерія в Україні зазначено про вчинення протиправних дій стосовно громадянина Нігерії Проміса Оніємскікей, студента Дніпропетровської медичної академії у листопаді 2010 року на залізничному вокзалі ст. Дніпропетровськ з боку осіб. В ході перевірки встановлено, що Проміс Оніємскікей мешкає в м. Дніпропетровську та навчається на п'ятому курсі Дніпропетровської державної медичної академії.

За результатами опитування Проміса Оніємскікея, в присутності інспектора деканату іноземних студентів встановлено, що в листопаді 2010 року він знаходився на платформі залізничного вокзалу ст. Дніпропетровськ, де збирався здійснити посадку на потяг до м. Київ. Близько опівночі, під час очікування потягу, виник конфлікт із невстановленими особами, в результаті чого, громадянина Нігерії було ображено. В зв'язку із тим, що він на образі не реагував, конфлікт був вичерпаний. І хоча до працівників правоохоронних органів він не звернувся, про зазначений інцидент він розповів представникам Посольства Федеративної Республіки Нігерія в порядку інформації.

МВС України здійснює контроль за станом розслідування кримінальних справ про злочини, учинені на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі та ненависті. Приведемо конкретні приклади, які свідчать про те, що ситуація в країні не є стабільною. Так, 31 березня 2011 ро-

ку справу з обвинувальним висновком щодо дій Світанкова Д.К., Бойка А.А., Радокова А.С., Шамова А.В., які шляхом підпалу пошкодили майно Маргарини Л.С. у м. Джанкой АР Крим, було направлено до суду.

У квітні 2010 року Слонов С.О. в м. Саки АР Крим розповсюджував листівки, в тексті яких містилася інформація, яка розпалювала ворожнечу на релігійному ґрунті. 29 січня 2012 року було порушено кримінальну справу стосовно осіб, які по провулку Совнакомівському, 3 в м. Сімферополі в ході проведення пікету висловлювали заклики до розпалювання міжнаціональної і релігійної ворожнечі.

Окрім того, мотивами вчинення окремих злочинів можуть бути не лише расова, національна належність або ставлення до релігії. Викликають занепокоєння випадки ксенофобії, які зустрічаються у нашій країні і кваліфікуються як хуліганство, адже ніякого мотиву як "ксенофобія" в КК України, на жаль, не передбачено. Так, у Головному слідчому управлінні МВС України розглянуто лист в. о. директора департаменту Європейського Союзу Міністерства закордонних справ Ченцова В.В. щодо заяви речника Високого Представника Європейського Союзу К. Ештон про прояви гомофонного насилля.

Установлено, що слідчим відділом Дніпровського РУ ГУ МВС України в м. Києві 21 травня 2012 року порушено кримінальну справу за фактом вчинення хуліганських дій відносно керівника Всеукраїнської громадської організації "Гей-Форум України" Шеремет-Шереметьєва С.П., за ознаками злочину, склад якого передбачений в диспозиції ч. 2 ст. 296 КК України "Хуліганство".

В ході досудового слідства з'ясовано, що 20 травня 2012 року о 16 годині невістановлені особи, перебувають за адресою: м. Київ, вул. Попудренка, 16, безпричинно, з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок та виражаючи явну неповагу до суспільства, ігноруючи загальноприйняті в суспільстві правила поведінки, моральності та добропристойності, безпричинно стали наносити удари по різним частинам тіла громадянину Шеремет-Шереметьєву С.П., після чого з місця вчинення злочину зникли.

Ми не будемо зараз дискутувати, щодо моральних якостей потерпілого, хоча Європейський Союз бере таких людей під особливий захист. Це для нашої країни дещо не звично. Але є очевидним той факт, що ніякого хуліганського мотиву в даному випадку не було. Група злочинців зводила особисті рахунки з особою нетрадиційної сексуальної орієнтації. На жаль, ст. 296 "Хуліганство" і сьогодні залишається якби "захисною" статтею, за якою можна кваліфікувати будь-який злочин, який "не вписується" в рамки інших кримінально-правових норм.

На нашу думку, коли мова йде про дії, вчинені щодо іноземців, в першу чергу слід розглядати можливість кваліфікації дій за відповідною частиною ст. 161 КК України, і лише, коли повністю доведено, що такий мотив відсутній застосовувати інші статті КК України.

Президент України Віктор Янукович відмічає, що останнім часом в Україні виникла проблема політичного радикалізму та ідеологічних крайностей. Наприклад, культивування у Львові та інших містах західного регіону націоналістичних настроїв вже призвело до суспільно-небезпечних наслідків. Не так однозначно виглядають травневі події 2012. Не дивлячись на заборону місцевої влади Львова відносно проведення будь-яких акцій 9 травня, представники проросійських організації АРК "Русское единство" і "Родина" приїхали до Львова для відзначення Дня Перемоги, який, до речі, населення західних областей України розцінює інакше, ніж, наприклад, в інших регіонах. Таке неоднозначне ставлення до цього свята призвело до сутичок між активістами цих організації і представниками ВО "Свобода". До речі, ця ситуація була розцінена як прояви хуліганства, що, на нашу думку є неправильним. Таким чином, як правило, прояви нетерпимості, ксенофобії, національної ворожнечі є реакцією на не вирішеність ключових проблем в державі (проблеми мови, вступу до НАТО, УПА, Чорноморського флоту, тощо). Націоналізм, нетерпимість до людей, які мають різний світогляд та соціальні орієнтири рано чи пізно призведуть до більш серйозних проблем, аніж несприйняття червоного прапора та георгіївських стрічок.

Література

1. Міняєва Т. Щодо можливості призначення покарання з урахуванням тяжкості наслідків злочину / Т. Міняєва, С. Лихова // Вісник прокуратури України. – 2012. – №2. – С.113-120.
2. Лихова С.Я. Кримінальна відповідальність за злочини з ознаками екстремізму (проблеми кваліфікації за кримінальним законодавством України та Російської Федерації) / С.Я. Лихова, Т.І. Нагаєва // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник "Повітряне та космічне право". Збірн. наук. праць. – К.: НАУ, 2011. – №4 (21). – С.89-94.
3. Лихова С.Я. Экстремизм, терроризм, хулиганство: проблемы квалификации / С.Я. Лихова // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством Європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конфер., 13-14 жовтня 2011. – Х.: Право, 2011. – 456с.

С. Я. Лиховая, А.С. Островский

Нарушение равноправия граждан в зависимости от их расовой, национальной принадлежности или отношения к религии (проблемы ограничения от хулиганства и иных преступлений)

Рассматриваются социальные, политические и правовые проблемы квалификации нарушения равноправия граждан в зависимости от их расовой, национальной принадлежности или отношения к религии. Анализируется законодательство РФ и проблемные вопросы ограничения хулиганства, терроризма, экстремизма и преступления, юридический состав которого предусмотрен в диспозиции ст. 161 УК Украины.

Ключевые слова: уголовная ответственность, равноправие граждан, хулиганство, ксенофобия.

S. Y. Lykhova, A.S. Ostrovskyi

Violation of citizens rights depending on their racial, national belonging or attitude toward religion (problems of differentiating from hooliganism and other crimes)

Social, political and legal problems of qualification of infringement of equality of citizens depending on their racial, a national identity or the relation to religion are considered. The legislation of the Russian Federation and problem questions of the restriction hooliganisms, terrorism, extremism and a crime which legal structure is provided in a disposition of item 161 Criminal Code of Ukraine is analyzed.

Keywords: criminal responsibility, equality of citizens, hooliganism, xenophobia.